

ki devletler arasında, Sovyetler Birliği'nin doğuya doğru genişleme politikası içinde Basra körfezi ve Hint alt kıtasına ve oradan Uzakdoğu'ya ulaşma planına karşı kuzey emniyet kuşağı olarak düşünülmüş bir antlaşmadır. Amerika Birleşik Devletleri ve diğer Batılı güçlerin desteğiyle yürütülen proje uzun ön çalışmalarla neticeye ulaşmıştır. Paktin hazırlık çalışmaları İran Şahı Rızâ Pehlevî'nin Haziran 1934'te Mustafa Kemal Atatürk'ü ziyaretıyla başladı. Ekim 1934'te Türkiye, İran ve Irak, Türk Dışişleri Bakanı Tefvîk Rüştü Aras'ın öncülüğünde Cenevre'deki Birleşmiş Milletler Merkezi'nde bir ön antlaşma imzaladılar. Bu antlaşmaya üç ay sonra Afganistan imza koydu. İmza töreninden bir yıl sonra Irak Dışişleri Bakanı Nûri Saîd, İran Dışişleri Bakanı Kâzımî ve Türkiye adına Tahran büyükelçisi Cemal Hüsnü, Birleşmiş Milletler'in yıllık toplantısı sırasında paktın hazırlık çalışmalarına devam ettiler. Irak'ın Şattûlarap problemiyle İran'ın Bahreyn'i ilhak meselesi müzakereler sonucunda aşıldı ve Afganistan'ın da katılımıyla dört ülke Tahran'da Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere temsilcileriyle beraber bir araya gelerek 8 Temmuz 1937 tarihinde antlaşma metnini imzaladılar. 25 Haziran 1938'de yürürlüğe giren antlaşma beş yılığına olacak, ancak taraflardan biri bitiş tarihinden altı ay önce antlaşmaya son verdiğini bildirmediği pakt beş yıl daha uzayacaktır.

Türkiye'den Mustafa Kemal Atatürk ve Dışişleri Bakanı Tefvîk Rüştü Aras, Irak'tan Başbakan Hikmet Süleyman ve Dışişleri Bakanı Nâcî el-Asîl, Afganistan Dışişleri Bakanı Serdar Fâiz Muhammed Han ve İran Dışişleri Bakanı Kâzımî paktın gerçekleştirilmesinde emeği geçen önemli devlet adamlarıdır. Ayrıca İngiltere'nin Ankara büyükelçisi Sir Percy Loraine'in Başbakan Eden'e gönderdiği raporlardan anlaşıldığına göre (İngiltere Arşivleri, *PRO*, *Fo*, 371/20860, 26 Temmuz 1937) onun da önemli yardımları olmuştur. Üye ülkelerin aralarındaki ihtilâfların giderilmesinde ise Türkiye'nin katkısı büyüktür.

Türkiye, Balkan Pakti'nin yanı sıra Sâdâbâd Pakti'nı da imzalayarak bölgede barışa fiilen destek veren en önemli devletlerden biri olduğunu kanıtlamıştır. Pakt yürürlüğe girdikten kısa bir süre sonra II. Dünya Savaşı başladı. Savaşla birlikte paktın yürürlüğü askıya alındı. Son bakanlar konseyi 1939'da yapıldı. Genel sekreterlik kurumunun, konsey başkanına bağlı olarak her yıl değişmesi düşünüldüğünden ve

bir merkezle müstakil personeli bulunmadığından fiilen yürürlüğü durmuş oldu. Sâdâbâd Pakti'nın II. Dünya Savaşı'nın ardından tekrar yürürlüğe girmesi düşünüldüyse de yalnız hukukî varlığı 1979'da İran'daki yeni rejim tarafından feshedildiği ima edilinceye kadar devam etti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yine Batılı ülkelerin teşvik ve desteğiyle Bağdat Pakti imzalandı (1955) ve bu defa Afganistan'ın yerini Pakistan aldı.

BİBLİYOGRAFYA :

C. Marinucci de Reguardati, *Irak I: L'Evoluzione Politica dell'Irak: 1922-1950*, Roma 1955, s. 151-152; L. W. Adamec, *Afghanistan's Foreign Affairs in the Mid-Twentieth Century*, Tucson 1974, s. 208, 215, 300; L. Ziring, *The Middle East Political Dictionary*, California 1984, s. 341-343; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Ankara 1987, s. 48-49, 264-265, 306, 332, 352; D. C. Watt, "The Saadabad Pact of 8 July 1937", *The Great Powers in the Middle East: 1919-1939* (ed. U. Dann), New York 1988, s. 333-352; İsmail Soysal, "Sadabat Pakti 1937", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç* (haz. İsmail Soysal), Ankara 1999, s. 327-342; Atay Akdevelioğlu – Ömer Kürkçüoğlu, "Ortadoğuyla ilişkiler", *Türk Dış Politikası* (haz. Baskın Oran), İstanbul 2002, I, 357-369; Hayrullah Cengiz, "Sâdâbat Paktinin Türk Dış Siyasi Tarihi Açısından Önemi", *Irak Dosyası* (haz. Ali Ahmetbeyoğlu v.dğr.), İstanbul 2003, II, 29-44; M. Colombe, "La Turquie et les problèmes de moyen orient", *Cahiers de l'orient contemporain*, II/12, Paris 1947, s. 131-144; A. Fleury, "La constitution d'un bloc oriental, le pacte de Saadabad comme contribution à la sécurité collective dans les années trente", *Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, XXVII/106, Paris 1977, s. 1-18; M. B. Bishku, "Turkey and Iran during the Cold War", *Journal of Third World Studies*, XVI/1, Americas 1999, s. 15-16.

MUSTAFA L. BİLGE

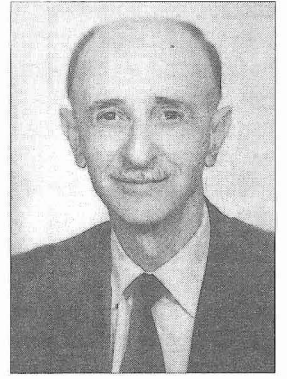
SADÂK

(bk. MEHİR).

SADAK, Bekir (1920-1993)

Son dönem âlimlerinden,
Arapça hocaı.

Üsküp'te doğdu. Asıl adı Bekir Mahmud Bâkî'dir. Kendisinden önce Türkiye'ye göç eden ailesinin aldığı Sadak soyadını kullanmıştır. Babası Hâfız Mahmud Efendi, annesi Lutfiye Hanım'dır. İlk dinî bilgileri uzun süre Üsküp'te Hacı Gazi Camii'nde imamlık yapan babasından aldı. İlk öğrenimine 1926 yılında Üsküp'te Yahyâ Paşa Okulu'nda Türkçe ve Sırpça olarak başladı. 1927'de bölgedeki 400'ü aşkın Türk öğ-

Bekir Sadak

retmenin görevine son verilince tahsiline Sırpça olarak devam etti. Ardından Meddah Medresesi'ne girdi (1931). Bu dönemde hâfızlığa başladı ve kendi ifadesine göre hıfzını yedi ayda tamamladı (*el-Hilâl*, IV/22 [1990], s. 15). Medresede Atâullah Kurtiş'ten ve Fettah Efendi'den (Abdül Fettah Raûf) faydalandı; 1944'te mezun oldu. Aynı yıl Arnavutça öğrenmek amacıyla İşkodra'ya gitti ve buradaki bir camide görev yapmaya başladı. Ancak iki ay sonra Üsküp'ün bombalanması üzerine Meddah Medresesi'nin hocaları ve öğrencileri Studeniçan köyüne intikal etti. Burada toplanan öğrencilere bir yılı aşkın süreyle Arapça ve akaid dersleri okuttu. 1945 yılının ortalarında döndüğü Üsküp'te ders vermeye devam etti. Yeni kurulan Yugoslavya Devleti, Makedonya'nın ilkokul öğretmenini açığını kapatmak amacıyla Türkçe, Makedonca ve Arnavutça pedagoji kursları açtı. Bekir Sadak Arnavutça kursunu tamamladı, ancak öğretmen olarak çalışmadı. Bu arada askerliğini yaptı.

1946 yılının başında Yugoslavya komünist iktidarı bölgeye tamamen hâkim olunca şer'î mahkemeler ve çeşitli dinî müesseselerle birlikte Meddah Medresesi de kapatıldı. Bekir Sadak 1948'de komünist rejimin gittikçe artan zulmünden dolayı Zagreb'e, oradan İtalya'ya ve bu yoldan Kahire'ye gitmek istediye de bunun imkânsız olduğunu anlayarak Zagreb Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydoldu. Fakülteyi bitirdikten (1956) sonra üniversitenin Felsefe Bölümü'nde felsefe derslerine katıldı (1956-1957). Bu arada Boşnakça ilk Kur'an tercümesini yapan Mostar ulemâsından Ali Rıza Karabeg'in kızı Ayşe Hanım'la evlendi. 1957'de Zagreb'den İstanbul'a göç etti, 1955'te buraya gelip Burgaz adasına yerleşen ailesinin yanına gitti. 1958-1961 yıllarında Beyazıt ve Süleymaniye kütüphanelerinde İstanbul Kütüphaneleri Tasnif Komisyonu üyesi olarak çalıştı. İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda din ders-

leri ve Arapça öğretmenliği yaptı (1957-1959). Öte yandan 1957'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde adli tıp dersinden sınava girerek denklik belgesi aldı ve avukatlık yaptı. 1959'da İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde öğretim görevine başladı. 1970 yılında meslektaş Ali Özek'le birlikte İslâmî İlimler Araştırma Vakfı'nın (İSAV) kuruluşunu gerçekleştirdi ve burada aktif hizmetlerde bulundu. 1982'de ciddi bir rahatsızlık geçirdi, bir yıl sonra yaş haddinden emekli oldu. Hayatının son yıllarında İslâm Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi'nde (IRCICA) "Balkanlar'da Türk-İslâm İzleri" projesi üzerinde uzman olarak çalışan Bekir Sadak 5 Temmuz 1993'te İstanbul'da vefat etti ve Silivrikapı Mezarlığı'nda babasının yanına defnedildi. Türkçe yanında Arapça, Arnavutça, Boşnakça, Makedonca ve Fransızca'ya da vâkıftı.

Bekir Sadak hocaları arasında özellikle Atâullah Kurtiş ile Fettah Efendi'den etkilenmiş, Meddah Medresesi'ndeki öğrenicilik döneminde Kahire'den gelen dergilerden tanıdığı Muhammed Abduh, M. Reşîd Rızâ ve Seyyid Kutub gibi Mısır ulemâsının görüşlerine önem vermiştir. Bosna ulemâsından özellikle Mehmet Hancı'nın fikirlerine hayrandı. Bir Osmanlı aydını olmanın gururunu taşıyan Bekir Sadak, Balkanlar'daki Türk-İslâm izlerinin silinmesine ve vatanında gurbet hayatı yaşamasına rağmen hiçbir zaman mağlûbiyet duygusuna kapılmamış, memleketinde kaybolup giden Osmanlı medeniyetinin mirasına karşı duyduğu hasreti daima dile getirmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye başlatılan göçü tasvip etmemiştir.

On yedi yaşından itibaren şiir yazmaya başlayan Bekir Sadak şiirlerinde daha çok dinî, vatanî ve içtimâî konuları işlemiştir. Hocası Fettah Efendi ve arkadaşı Kemal Aruçi ile birlikte Balkanlar'da Osmanlı Türkçesi ile yazan son nesil şairlerinden biri kabul edilen Bekir Sadak hem kendi şiirlerini hem de hocasının şiirlerini toplamaya çalışmışsa da bunu tamamlayamamıştır. Fettah Efendi şiirlerinde "Hâtîf" mahlasını kullanmış, Bekir Sadak için de "Hümâyî" mahlasını uygun görmüştür. Bir kısım şiirleri bazı dergilerde neşredilmiştir.

Eserleri. Bekir Sadak'ın basılmış eserleri Arapça'dan yaptığı çevirilerden oluşur. 1. *Cihan Sulhu ve İslâm* (İstanbul, ts.). Seyyid Kutub'un *es-Selâmü'l-âlemî ve'l-*

İslâm adlı eserinin tercümesidir. 2. *Tâc Tercemesi Büyük Hadîs Kitabı* (I-V, İstanbul 1968-1976). Şeyh Mansûr Ali Nâsîf'in *et-Tâc el-Câmî' li'l-uşûl fi eḥâdîsi'r-Resûl* adlı kitabının çevirisidir. 3. *Filozofların Tutarsızlığı*. Gazzâlî'nin *Tehâfütü'l-felâsife* adlı eserinin 1980 yılında yaptığı tercümesi olup aynı eserin Hacı Bekir Karlığa tarafından Türkçe'ye çevrilip yayımlanması üzerine (İstanbul 1981) kendi çevirisinin neşredilmesini istememiş, eser ancak vefatından sonra yayımlanmıştır (İstanbul 2002). 4. *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Anlatımı* (İstanbul 1989). Bekir Sadak önsözde, bazı yerlerde daha serbest ifade kullanabilmek için yaptığı çalışmaya "Kur'an tercümesi" veya "Kur'an meâlî" yerine "Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Anlatımı" adını vermeyi tercih ettiğini belirtir. Onun tercümesinin özelliği diğer meâllerin aksine çevirilerde parantezlere yer verilmemesidir. Bunların dışında İslâm Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi'nde Balkanlar'da Türk-İslâm izleri projesi çerçevesinde bir eser hazırladığını kendisi ifade etmişse de eser henüz yayımlanmamıştır. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde (DİA) bazı maddeleri bulunan Bekir Sadak'ın dergilerde az sayıda makalesi, Saraybosna ve Üsküp'te ilmi sempozyumlara sunduğu tebliğleri mevcuttur. Ayrıca kelâm, fıkıh ve fıkıh usulüyle ilgili olarak Üsküp'te kendi el yazısıyla hazırladığı birkaç defter tutarındaki ders notları özel kitaplığında bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

"Bekir Sadak'ın Hal Tercemesi", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Bekir Sadak Dosyası; Bekir Sadak, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Anlatımı*, İstanbul 1989, Önsöz; a.mlf., "Rumeli'de Bir Şair: Fettah Efendi/1 (1911-1963)", *İslâmî Kültür, Sanat ve Edebiyat*, sy. 4, İstanbul 1989, s. 27-29; Muhammed Aruçi, *Kemal Efendi Aruçi-Şiirlerim*, Üsküp 1999, s. 30, 37-38; a.mlf., "İki Dünya Savaşı Arasında Makedonya'da İslami Eğitim Müesseseleri", *Köprü*, IV/14, Üsküp 2006, s. 37-41; IV/15, s. 36-39; a.mlf., "Fettah Efendi", *DİA*, XII, 483-484; "Fettah Rauf ve Onun Grupuna Dahil Balistlerin Yargılanması", *Birlik*, Üsküp 1 Ekim 1947, s. 4; "İslami Edebiyat Çevresinde", *İslâmî Kültür, Sanat ve Edebiyat*, sy. 1, İstanbul 1988, s. 18-20; Ali Nar, "Bekir Sadak Hoca ile Kur'an Meali Üstüne", a.e., II/1 (1989), s. 18-19; "Tarihin Getirdikleri: Biz Oralarda Kalmalıydık. Prof. Bekir Sadak ile Konuşma", *el-Hilâl* (nşr. Stareşinstvo na Islamska Zaednica vo SRM Skopje), IV/22, Üsküp 1990, s. 15; V/23 (1991), s. 15; V/24, s. 18; V/25, s. 18; V/26, s. 17; Ahmet Ersöz, "Av. Bekir Sadak ile... Biz Oralarda Kalmalıydık", *Zaman*, sy. 9266, İstanbul 6 Mayıs 1990; Süleyman Bakı, "Üsküp'ü İstanbul'a Bağlayan Köprü", *Köprü*, III/7, Üsküp 2005, s. 15-17.

MUHAMMED ARUÇI

SADAKA

(الصدقة)

Gönüllü olarak
veya dinî bir vecibeyi
yerine getirmek üzere
ihtiyaç sahiplerine yapılan
maddî yardım.

Sözlükte "(haber) gerçek olmak; doğruluk" gibi anlamlara gelen *sıdk* kökünden türeyen *sadaka* kelimesi (çoğulu *sadakât*), Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için ihtiyaç sahiplerine yapılan gönüllü veya dinen zorunlu maddî yardımları, bu çerçevede verilen para ve eşyayı ifade eder. Kelime Türkçe'de daha çok dilencilere yapılan küçük para yardımını belirtmek üzere kullanılır. Sadaka vermeye *tasadduk* denilir. İnsanın doğasında bulunan yardımlaşma ve muhtaç olana yardım etme duygusu yanında dinlerin ve ahlâkî öğretilerin teşvikıyla, devlet tarafından zorunlu biçimde tahsil edilen vergilerden ayrı olarak başkalarına maddî destek sağlamak için özveride bulunma uygulamaları değişik şekiller altında gelişerek sosyal yaraların sarılmasına ve toplumsal barışın sağlanmasına önemli katkılar sağlamıştır. Gerek Eski Ahid'de (Levililer, 19/9-10, 23/22, 25/35; Tesniye, 10/18-19, 14/29, 15/9-11; Eyub, 29/12) gerekse İnciller'de (Matta, 6/2-4; 19/21; Markos. 10/21; 12/41-44; Luka, 11/41) yoksullara karşılıksız yardımın özendirildiği ve bu anlamda sadaka kavramının kullanıldığı görülür.

Kur'an-ı Kerîm'de sadaka kelimesi değişik anlamlarda olmak üzere beş yerde tekil (el-Bakara 2/196, 263; en-Nisâ 4/114; et-Tevbe 9/103; el-Mücâdile 58/12), sekiz yerde çoğul (el-Bakara 2/264, 271, 276; et-Tevbe 9/ 58, 60, 79, 104; el-Mücâdile 58/13) şekliyle geçer. Ayrıca sadaka verenleri öven üç âyette (Yûsuf 12/88; el-Ahzâb 33/35; el-Hadîd 57/18) "mütesaddikîn, mussaddikîn" ve "mütesaddikât, mussaddikât" kullanılmıştır. Hadislerde de sadaka kelimesi yanında sadaka veren ve sadaka verme anlamındaki isim ve fiillerin çeşitli mânalarda ve yaygın biçimde geçtiği görülür (Wensinck, *el-Mu'cem*, "şdk" md.). Kur'an kişinin edindiği malı kendi başarısının ürünü diye görmemesi gerektiğini, bunun gerçek sahibinin Allah olduğunu ve kendisine imtihan amacıyla bir lutuf ve emanet olarak verildiğini hatırlatır (Âl-i İmrân 3/26; el-Enfâl 8/28; en-Nûr 24/33). Birçok âyet ve hadiste zengin müminlerin malında fakirler ve ihtiyaç sahipleri için hak / pay ol-